

Kenčianti Madona Vienuolio prozoje

Anotacija: Straipsnyje išryškinamas vienas esminis moters paveiklo kūrimo Vienuolio prozoje principas – moteris neatsiejama nuo kančios, kentėjimo. Įžvelgiami trys šio bruožo klasifikaciniai aspektai: kančia kaip pasiaukojimas; aukos kančia; kančia kaip nuolatinė nepritapimo būseną (nejautrioje ir netobuloje visuomenėje). Šiuos tris aspektus iliustruoja atskiros kūrinių grupės. Tipologinis nagrinėjimas papildomas genetinėmis bei psichologinėmis įžvalgomis – bandymu paaiškinti ir motyvuoti moters traktavimo ypatumus Vienuolio kūryboje.

Raktažodžiai: Antanas Vienuolis, žanrai, lyčių studijos, literatūros srovės, moters literatūroje.

Emigracijoje pradėjęs rašyti Antanas Vienuolis gyveno vargstančios gimtinės ilgesiu, kuris, susiliedamas su prisiminimais apie nelaimingas ar net tragiškas gimtojo sodžiaus merginų istorijas, jo sąmonėje ar pasąmonėje kūrė abstraktoką kenčiančios Madonos-Lietuvos-mergelės mitinį-tautosakinį-literatūrinį vaizdinį. Netrukus (1909) parašyta „Paskenduolė“ (gana netikėta ankstyvųjų novelių kontekste, bet neabejotinai centrinė ne tik ankstyvosios, bet ir visos Vienuolio kūrybos ašis) tapo šio vaizdinio kvintesencija ir savotišku provaizdžiu, kuris peršviečia visus vėliau sukurtus merginų paveikslus. Su ypatinga pasija vaizduojamos jaunos moters yra Veronikos variacijos, o moters tema laikytina centrine dėl jos pastovumo, meniškumo ir aiškaus autoriaus angažuotumo moters daliai.

Vienuolio prozos visumoje nesunku išskirti keletą teminių spektrų, kuriais žvelgiama į moterį ir kurie suformuoja bent tris kenčiančios madonos tipus, nors tie tipai, kaip minėta, tėra gana monolitiško *moteriškumo pagal Vienuolį* aspektai, kuriais moteris matoma: tai pasiaukojanti moteris, moteris-auka ir labiau apibendrinta apskritai kenčianti moteris.

Pirmiausia sustosime prie pasiaukojimo motyvo. Pasiaukojimas yra sąmoningai pasirinkta kančia. Aukojimąsi žadina dvasingumas, tikėjimas moters svarba visuomenėje, noras tai įrodyti – taigi kančia šiuo atveju yra prasminga. Pras-

minga kančia dominuoja istorinės tematikos Vienuolio kūrinuose: padavimuose, dramose *1831 metai* (1937) ir *Tvirtovė* (1945), istoriniame romane *Kryžkelės* (1932). Ryškiausias paveikslas šia tema – Emilija Pliaterytė, viena iš 1831-ųjų sukilimo organizatorių. Jau dramos ekspozicijoje aprašytas Emilijos kambarys su Jeanne'os d'Arc, George'o Byrono, Gražinos paveikslais byloja apie pasirengimą galimai aukai. Aristokratė Emilija palieka prabangius namus ir pelningų vedybų perspektyvą, renkasi kovą vardan tėvynės, gina savo meilės jausmą valstiečiui Antanui, bajorus agituoja paleisti baudžiauninkus, džiūgauja laimėjusi mūšį, sako ugningą kalbą sukilėlių sueigoje, kviesdama vienytis ir siekti bendro tikslo – nepriklausomybės nuo carinės Rusijos. Drama teigia, jog sukilėliai – lietuviai ir lenkai – būtų įveikę okupantus, jei ne tuščios *vyry* (tai būtina pabrėžti) ambicijos, grubus Emilijos nušalinimas nuo vadovavimo (mat ji neturinti karinio laipsnio), sukilėlių susmulkėjimas ir bendro veiksmų plano neturėjimas. Ryžtingai ir apgalvotai veikianti Emilija pasiekia daugiau nei posėdžiaujantys ir dėl strategijos ar taktikos nesutariantys laipsniuoti vadai, galvojętys visų pirma apie savo ambicijas. Objektiviai sukilimas galbūt ir negalėjo baigtis sėkmingai, tačiau Vienuolis akcentuoja, jog Emilija ignoruojama, ir skaitytojas jaučia, kad herojė (Emilija) teisi, o jos tauri mirtis sukelia katarsį.

Labai ryški prasmingai kovojančios moters tema išplėtota Vienuolio legendose. Kūrinyje „Gražuolė Lalos kalne“ iškeliamas moters-taikintojos vaidmuo: nepaisydama savo kategoriško vyro, ji sustabdo beprasmią mūšį išmintingais žodžiais:

Ar mes ne tokie patys kaip jie žmonės? Ar mums ne toji pati saulė šviečia, ar ne toji pati žemė mus maitina? Kam mums pyktis ir kautis kaip kokiems neprotingiems padarams: pasaulis platus – vietos užteks visiems; [...] rožės tegu puošia gyvųjų galvas, bet ne nukautųjų lavonus! [...] Džigitai narsuoliai, šlovingi kariai, paduokite vieni kitiems rankas ir eikite jūs iš kur atėję, o mes grįšime į savo pajūrio beribes stepes. O šis kalnas tebūnie toji riba, kurios amžiais neperžengsime mes ir kurios iš tolo laikysitės jūs! [...] tegu abiejų pusių dailininkai išskaptuoja, ištašo šio kalno uolose trijų dienų kruvino mūšio pasekmes – džigitų mirtį ir kančias, jų motinų, našlių ir našlaičių ašaras ir skausmą...¹

„Miegančioje Ararato mergelėje“ prieš atėjūnus sukilusiems haikų tautos ainiams imasi vadovauti žuvusio vado dukra Chosroviduchu, bet pamačiusi, kad

1 Antanas Vienuolis, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1985, p. 134–135.

nugalėti neįmanoma, paliepia visiems išsiskirstyti, o pati susisupa į nuo kraujo raudoną sukilėlių vėliavą ir užmiega Masio (Ararato) kalno viršūnėje. Mieganti Ararato mergelė prisikelsianti tik tada, kai armėnų tautos žmonės, nelaimių išblaškyti po visą pasaulį, vėl susirinks prie Ararato kalno. Moteris – tautos dvasia, laukianti savo prisikėlimo.

Pasiaukojančios moters motyvas stiprus ir Lietuvos istorijai skirtose legendose. „Naglio kalno lobiuose“ priartėjama prie pasakos. Negražus Miškinis, valdantis marių vandenį, vėjus ir upes, prašo Ritos rankos, už tai žadėdamas sulaikyti priešus ir išgelbėti kraštą. Tėvynę mylinti Rita sutinka, Miškinis suklaidina priešus, tačiau švenčiant jungtuves, kuriose dalyvauja išradingai aprašyta žvėrių ir paukščių gausybė, Ritai sprogs širdelė, kai jaunikis pasilenkia ją pirmąkart pabučiuoti – toks negražus jis buvęs...

„Šventavartėje“ vaidilutė Vida įveda kalavijuočių karius į pasalą ir pati žūva, padėdama užpuolusiems lietuviams. „Medvėgalio pilyje“ gražioji Audronė po vyro žūties tampa vaidilute ir prisiekia atkeršyti: kai prie atstatyto Medvėgalio 1348 m. vėl susirenka priešų kariauna, ji pasako saviškiams kovos planą. Pasi-naudoję patarimu, lietuviai įveikia atėjūnus.

Prie šios grupės šliejasi ir istorinė Vienuolio drama *Tvirtovė*. Čia kryžiuočiai ant Nemuno kranto stato tvirtovę, naudodamiesi pagonių nesutarimais, juos skaldo ir kursto. Žemaičių didikas Tautvila nori patraukti sūduvius į savo pusę kovoje prieš savo dėdę kunigaikštį Mindaugą. Moterys – prūsė Vinga ir Tautvilos sesuo Rūstė – išmintingai kalba apie vienybės būtinumą, apie liūdną prūsų, jotvingių likimą. Galiausiai jėgos suvienijamos, bendromis visų pastangomis priešai išvaromi, o tvirtovė užimama.

Romane *Kryžkelės* pasiaukojimas nėra toks ryškus, tačiau susijęs su svarbiausiais moteriškaisiais personažais. Riterio Griežės meilės linija į siužetą įtraukia dvi žemaičių bajoro moteris – motiną ir jos dukrą, kurios beveik visą laiką yra kryžiuočių nelaisvėje kaip įkaitės – jų kančioms prasmę suteikia savo vertės ir pasiaukojimo tėvynės vardan supratimas. Už jų pabaigoje atlyginama: romanas baigiasi į Vytauto pusę perėjusio prūsio Griežės ir Laimutės Knistautaitės vestuvėmis.

Per visas legendas (tiek lietuvių, tiek kaukaziečių temomis) stipri viena mintis – senovėje būta „auksinių laikų“, kai žmonės nežinojo turto sąvokos („Turtai juos nelaimingesniais padarytų“, – aiškina Miškinis Ritai, kodėl Naglio kalno lobių neišdalinas žmonėms²), kai gentys ir giminės gyveno harmonijoje su

2 *Ibid.*, p. 56.

gamta ir tarp savęs, rūpinosi visais savo nariais. Ateivių atneštas turto geidulys ir iš jo kylanti socialinė diferenciacija priešaukia nelaimės tautoms, šeimai, ima žaloti atskiro žmogaus biografiją, ypač moters likimą. Veikdami taip, kaip veikia atėjūnai, – jėga atsakydami į jėgą, gimtosios tautos vyrai taip pat klysta, jiems trukdo platesnis žvilgsnis į situaciją, tarpusavio varžytuvės ir kartais intencijos neturėjimas. Moteris tokiose situacijose iškyla kaip išmintingesnė, laisvesnė, pasiryžusi aukotis kilniam tikslui.

Tačiau pasiaukojimas ir svarus moters vaidmuo – jau tik istorijoje. Dabarties tematikos kūriniuose pasiaukojimo nerandame, čia moteris arba auka, arba tiesiog kenčianti būtybė. Moteris auka labiausiai atskleista kaimo tematikos apsakymuose bei apysakose. „Paskenduolės“ Veronika – idiliškas paveikslas merginos, įkūnijančios agrarinės Lietuvos idealą, kurį tas pats kaimas ir sunaikina. Taigi kaimas periodiškai, aplinkybėms susiklosčius, naikina tai, ką turi gražiausio.

„Paskenduolėje“ stebime kolektyvinę žmogžudystę: apie Veronikos nuodėmę žinančių ratas vis plečiasi ir kiekvienas iš artimų ar artimais laikytų, ją išduodamas, tarytum įbėda peilį į jos nėsčią kūną – Juozaponienė, klebonas, šeiminkai, Anicokas, kaimo bernai, galiausiai – Veronikos tėvas. Pastarasis kartu yra ir oficialusis krikščionybės pripažintas tėvas (ir Dievas-patriarchas), opoziciškai svarbus nežinomam Veronikos kūdikio tėvui. Iš atstumtojo elgetos jis staiga tampa centriniu ir šiame kolektyviniame sąmoksle atlieka žynio bei budelio vaidmenį, savo ranka įvykdo smalsuolių nekantriai laukiamą ir kolektyviai stebimą egzekuciją.

Taigi Veronika virsta šimtu peilių suvarstyta Madona (sopulingąja, gedulingąja), o kaimas, nuleisdamas tamsiąją energiją, atlieka ritualinį apšalymo aktą. Tikėtina, jog bendruomenė kurį laiką bus jautresnė ir atlaidesnė, tačiau tokia kaina negali būti pateisinta. Išlikę du kūrinio finalinės scenos variantai liudija, kad autorių kankino dvejonės. Viena vertus, Vienuolis norėjo kaimą pasmerkti ir nubausti parodydamas, jog kaimas suvokia padaręs didžiulį (metafizinį) nusikaltimą, todėl su baime laukia metafizinės bausmės (Veronika prisikels ir sugrįš keršyti – išlikusiam pabaigos fragmente, kuris nededamas į klasikinį variantą, vyrai „imasi priemonių“: moterėlių įkalbėti, ruošiasi iškasti Veronikos lavoną, nukirsti galvą ir padėti tarp kojų). Chrestomatiniame finale situacija gerokai sušvelninta, rožančiaus karoliukus renkančios Veronikos paveikslu lyg ieškoma kompromiso, pats kaimas savo nusikaltimo tarsi nesupranta. Kaimą pasmerkti ir užjausti Veroniką ragina tik liūdno mėnulio kauke prisidengęs autorius.

Arčiausiai „Paskenduolės“ Veronikos yra samdinė Alena (iš to paties pavadinimo apsakymo) – jos savotiškos dvynės, šokėjos ir dainininkės. Alenos beprasme mirtį sąlygoja panašus kaip ir „Paskenduolėje“ kaimo abejingumas bei aklumas („Ir kada tik nueinu į savo gimtinę, Užuožerių kaimą, visuomet prisimenu žmogaus tamsybės ir aklo godumo auką, liekną grakščią mergelę, ir kažkas suspaudžia man širdį“³). Vienuolio apsakymuose kaimas, veikiantis kaip neatšaukiamas ir primityvus mechanizmas, viską matuojantis turto masteliu, „Samdinėje Alenoje“ sunaikina dar vieną jauną ir guvią, gyvenimą mylinčią darbščią bei šaunią merginą – ne iš blogos valios ar piktų kėslų, tiesiog dėl savo perdėm siauro ir gerokai iškreipto supratimo apie gyvenimo vertybes. Dvasinį pasaulį, iš kurio eliminuotas natūralus mąstymas ir net vaikui akivaizdi sveika nuovoka, atstoja paraidis religingumas, moterėlėms dogmatiškai atliekant rituales bei apeigas (atgabenti kunigą, uždegti žvakę, paskambinti laimingos mirties varpeliu), bet trumparegiškai pražiopsant lemiamus momentus ir prisilenkiant su krikščionybės esme – meile artimui.

Kaip ir legendose, apsakymuose kartojasi mintis, kad turtinė diferenciacija nužmogina žmones. Moters daliai jautrus rašytojas kartais netgi antraeilių personažų likimus iškelia į pirmąjį planą. Šiuo požiūriu atkreiptinas dėmesys į apsakymą „Mano krikšto tėvo kumeliukas“, kuriame pasakojant kumeliuko istoriją „užgriebiama“ ir krikšto tėvo šeimos priešistorė. Krikšto tėvas nevedė tikrai mylėtos merginos vien todėl, kad ūkį dalindamiesi broliai sesers kraičiui pagailėjo pakinkyto arklio, sužlugdė jos vestuves ir pasmerkė neapmokamos darbininkės, beteisės pastumdėlės brolio ūkyje likimui. Prie nelaimingos Marijonos autorius grįžta kūrinio pabaigoje:

Dabar, kada aš tik praeinu ar pravažiuoju pro senąsias Anykščių kapines, visuomet prisimenu, kad po vienu visų seniai jau užmirštu ir šiekštomis šiekštelėmis apaugusiu smėlio kupsteliu amžinai ilsisi palaimintoji iš palaimintųjų, kurios nekanonizavo nei Romos popiežiai, nei kongregacijų kurija ir neįtraukė jos į šventųjų sąrašus⁴.

Temą apie naudojimąsi beteisės našlaitės padėtimi tęsia apsakymas „Išdukerė“ (1946). Čia (ne be tarybinės ideologijos įtakos) išskirtinai pabrėžtas anti-klerikalinis momentas: dėl religinių švenčių lieka nenuimti linai, kuriuos vėliau

3 Antanas Vienuolis, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1985, p. 268.

4 *Ibid.*, p. 365.

rauna basa Nastutė ir peršala; klebonas jos kurtumą išaiškina kaip bausmę už nuodėmes; mišių metu besimeldami namuose, seniai Žarckai nutaria, kad būsią dar geriau, jei Nastutė liks kurčia: „Ir nuo svieto marnasčių toliau, ir namus geriau pridabos, ir niekam nenusidės...“⁵.

Nelaimingos moters likimas ypač traukė Vienuolį – tai patvirtina kūriniai, tiesiogiai menkai susiję su šia tema. Antai romane *Prieš dieną* (1925) labai stipri pradžios siužetinė linija, kuri pasakoja, kaip pasiturinčių Gerulavičių sūnus Edvardas suvedžioja ir palieka neščią Stašenių dukrą, o teismai visiškai nualina skurstančią šeimą. Šią meniškai įtaigią, tačiau romane be reikalo neišplėtotą temą Vienuolis vėliau bandė gaivinti dramoje *Dauboje* (1941, antrasis variantas vadinosi *Prieblandoje*, 1945), tačiau nesėkmingai, drama neprilygo net romano pradžiai.

Romane *Puodžiūnkiemis* (1949) taip pat esama gražiosios neturtingosios mergelės – deja, ši linija vėl tik užmegzta, bet neišplėtotą. Neturtingo kaimo proletaro dukrą Laimą Gailiūnaitę įsimyli Antanas – Jono Puodžiūno, atstūmusio vyresnius savo vaikus, jauniausias sūnus ir vienintelė tėvo viltis. Vienuolis nutraukia šią įdomią intrigą ir prie jos negrįžta, tarytum išsigandęs, kad ji nustelbs vyrauti turinčią gobšulio Puodžiūno liniją.

Trečiasis su moters tema susijęs aspektas – moteris kaip kenčianti būtybė – ryškiausiai išplėtotas romane *Viešnia iš Šiaurės* (1933). Po žmonos mirties su mažamete dukra Italijon atvykęs Aleksandras Tijūnaitis netrukus ir pats žūna: mažametė Aldutė lieka visiška našlaitė, tvirtai žinodama tik savo vardą ir kilmę. Tai visas jos turtas, tačiau niekuo nenustelbiamas turtas. Prasideda našlaitės kančių keliai svetimame krašte – prieglaudoje, pas įvairius miestiečius bei valstiečius, nemokamai išnaudojančius mergaitę. Aldutė lyg pasakos Pelenė kantriai ir sąžiningai dirba visus darbus, auga, bet visą laiką jaučiasi svetima, nuolat ilgisi Lietuvos, svajoja ten pabėgti, ilgisi mirusių tėvų. Vieną dieną jos likimas netikėtai lyg pasakoje pasikeičia – ją nusižiūri ir įsidukrina didikė Manganeli, nerandanti savojo vaiko, jaunystėje palikto pas valstietį. Iš beteisės ir beturtės Aldona tampa turtinga, pamotė ją išpuošia ir išlavina, tačiau tai nepadaro jos laimingos – ji tebesilgi Lietuvos, svajoja grįžti į Vilnių, aplankyti motinos kapą, surinkti tėvo daiktus. Vis dėlto romano pabaigoje lietuvaitė šią svajonę įgyvendina – vyksta į Kauną, čia sutinka ir savo meilę – Amerikos lietuvį Vytautą Audenį, aplanko Vilnių ir buvusį mamos dvarą, bet giminėje pasireiškia ir iš motinos paveldėta

5 *Ibid.*, p. 170.

liga, kuri greitai progresuoja ir pakerta jauną gyvybę. Spėjusi grįžti į Genują, Aldona godžiai stebi už lango savo paskutinį pavasarį, mylimajam dainuoja Violetos partiją iš *Traviatos* ir prisako ją gražiai palaidoti, o ateityje aplankyti su savo naująja šeima ir paminėti geru žodžiu – ji po mirties globosianti Audenį ir jo žmoną, savo dvasinę seserį.

Panašu, kad kuriant romaną *Viešnia iš Šiaurės* Vienuolį buvo užvaldžiusi ta pati mintis, kaip ir Antaną Vaičiulaitį, tuomet dar teberašantį *Valentiną* (1936), – sukurti lietuvių meilės romaną, gražų ir tragišką, kurio centre jauna moteris. Vienuolio dėmesys nė minutei neatsitraukia nuo Aldonos linijos, tačiau merginos paveikslas iš esmės lieka statiškas, gyvas žmogaus kuriamas sunkiai. Rašytojui aiškiai trukdo užsiprogramavimas idealizuoti savo veikėją. Aldutė visiems kartoja tėvo įkaltą mintį, kad ji – ne pamestinukė, bet našlaitė iš Lietuvos. Ši sakrali frazė virsta išskirtinumo ženklu – ne kartą priverčia italus stebėtis mergaitės išmintimi, įtarti, jog ji – ne prasta, bet aukštos kilmės (vėl pasakos motyvas apie dievišką ar karališką kūdikį, kurio kilmė aplinkiniams nežinoma). Tas išskirtinumas pabrėžtas visame romane – dar tik važiuodama traukiniu į Genują su tėvu, geltonkasė mažutė traukia visų dėmesį, vėliau ją vardu šaukia priemiesčio gyventojai; prieglaudoje ir žmonėse ji visus stebina savo nevaikišku protu, kilnumu, kontrastuojančiu žemos prigimties italams, o užaugusi akina grožiu (aukšta geltonplaukė, dėvinti juodą fašiščių uniformą, išsiskiria iš žemaūgių juodbruvių italių ir patraukia Genujoje besilankančio dučės dėmesį, kuris priėjęs ją kalbina). Idealizuodamas Aldutę, kuri vien savo dievišku grožiu tarytum galėtų išgelbėti pasaulį, rašytojas patenka į savo paties paspėstus spąstus ir negali iš jų ištrukti: uždavęs savo herojei funkciją nuolatos ilgėtis, jis tą ilgėsį paverčia nuolatine jos būseną, neliečiama aplinkybių. Aldutė visiškai nemoka džiaugtis gyvenimu, neįvertina netikėtos likimo dovanos ir mintyse rengiasi savo geradarę išduoti; pagaliau grįžusi į Lietuvą, visą laiką nusivilia gimtine, Vilniumi, apsnigtais Lietuvos laukais, ima ilgėtis... saulėtos Italijos, prabangos, o sugrįžusi Genujon, vėl kalba apie Lietuvą. Žodžiu, Aldutė visą laiką ko nors ilgisi, tad perfrazuodami žinomą pavadinimą, galėtume sakyti – Aldonai skirta gedėti... Gedėti šiuo atveju pačios savęs – dar nemirusios. Gyvenimu neužpildomas troškimas ir nuolatinės mintys apie mirusius motiną bei tėvą virsta anapusinio pasaulio ilgėsiu, todėl veikėjos mirtis iš esmės nesukrečia, nes mergina, prislėgta autoriaus jai užkrautos transcendentinės naštos, šioje žemėje tarytum negyveno. Romaną savaip įrėmina iš „Paskenduolės“ perkelta frazė: kūrinio pradžioje apie Aldonos motiną sakoma:

„jauna moteriškė geso ir tirpo kaip žvakė“⁶, o pabaigoje pakartojama: „Ligos procesas vystėsi lygiai taip, kaip kadaise ir jos motinos: ji tirpo diena dienon ir geso kaip žvakė“⁷. Aldonos sužadėtinio žodžiai prie mirstančios mylimosios („Aldona, neužrašyk man savo turtų, tai apsunkintų mane, tu man buvai nežemiška būtybė, myliu tave ir mylėsiu nežemiška meile. Tu skaisti, graži kaip Madona“⁸) skaitytojui dar kartą patvirtina dievišką merginos prigimtį, kuriai tarp žmonių įmanoma tik kankintis ir ilgėtis.

Romanu *Viešnia iš Šiaurės* Vienuolis buvo labai patenkintas, visą gyvenimą laikė mylimiausiu savo šedevru. Nepaisant daugelio silpnų vietų, tik vienos siužetinės linijos, ištęstumo ir įkyraus sentimentalumo (Aldutė nuolat verkia ir verkia, gaudindama skaitytoją... ir patį knygos autorių) bei nepalankaus kritikų įvertinimo, romanas iškart išpopuliarėjo, veikiausiai su kaupu patenkindamas viduriniųjų visuomenės sluoksnių poreikį „muilo operoms“.

Romane *Ministeris* kenčia mirusios Vandos vėlė. Suviliota ir pamesta, grafitė nusižudo, jos kapas nepašventinamas, tad vėlė nerimsta ir keršija vyrų giminei: savo nerealizuotos meilės auka pasirenka Balį Balčiūną (Ministerį) ir sužlugdo jo gyvenimą. Šis iš kapo prisikeliančios moters motyvas, „Paskenduolėje“ likęs už teksto, priklauso jau gotikinio romano poetikai, natūraliai išaugančiai iš sentimentalistinės literatūros⁹.

Atvirai vyrų giminei kerštaujanti moteris Vienuolio prozoje iškyla vienintelį kartą – legendoje „Platelių ežero paslaptis“. Tačiau grafitės Zifrinos charakteris daugiau skirtas iliustruoti klasių antagonizmo idėją, visai proteguotą sovietiniais metais, ir apskritai iš Vienuolio konteksto iškrenta, kadangi autorius čia nepalaiko personažo pusės. Alternatyva žiauriai legendos gražuolei galėtų būti kilni grafitė Kristina iš apysakos *Vėžys* (1925), gal kiek romantizuota bei idealizuota, savo būdu ir veikla simbolizuojanti visiškai kitokią, istorijoje, deja, nerealizuotą dvarų santykio su liaudimi modelį (šis personažas leistų galvoti apie Šatrijos Raganos poveikį Vienuoliui). Psichologiškai bene įtaigiausiai moters nepritapimas motyvuotas Verutės („Inteligentų palata“) paveikslu: kaltė dėl jos kančios lygia dalimi tenka žmonių nejautrumui ir neurotiškam merginos charakteriui.

6 Antanas Vienuolis, *Raštai*, t. 6 (pirma knyga), Vilnius: Vaga, 1988, p. 6.

7 *Ibid.*, t. 6 (antra knyga), p. 393.

8 *Ibid.*, p. 399.

9 Susieti Vienuolį (taip pat Joną Biliūną) su sentimentalizmo literatūra siūlo Algimantas Radzevičius, plačiau žr. Algimantas Radzevičius, *Literatūros srovės*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 226–229.

Apibendrinami visus tris – pasiaukojimo, aukos, kentėjimo – variantus, galėtume pastebėti, jog Vienuolis aiškiai fiksuoja moters nepritapimo visuomenėje problemą (iš dalies ji dar išsprendžiama ankstesniais laikais). Patriarchalinių gyvenimo standartų, kuriuos palaiko Bažnyčia, prerogatyva diskredituoja moterį, lemia visuomenės neįtrauktumą kitam, iškreipia esmines vertybes ir žmoniškumą, todėl, Vienuolio supratimu, visa tai yra nutolimas nuo sveiko, galbūt kažkada egzistavusio modelio, atitrūkimas nuo gamtos, nuo natūralaus žmogaus ryšio su žmogumi. Vienuolio kūrybos potekstėje rusena gilius šaknis lietuvių mentalitete turintis krikščionybės ir pagonybės konfliktas (iš čia kyla jo raštų antiklerikalizmas, vėliau specialiai forsuotas ateistinės ideologijos), teoriškai sustiprintas Jeano-Jacques'o Rousseau'o idėjos (kuri stipriai paveikė romantizmą ir XIX a. rusų literatūrą, o per ją – Vienuolį) apie pirmąsias visuomenės santaiką ir harmoniją. Trečias ryškus šaltinis, taip pat susijęs su dviem pirmaisiais, – tautosakinis ir iš esmės mitinis Europoje paplitęs siužetas apie bedalę, visų atstumtą našlaitę, kuri iš tiesų yra tikrųjų vertybių sergėtoja, gėrio bei grožio kūrėja ir drauge tų vertybių simbolis.

Šios idėjos, moters dalios Lietuvos kaime apmąstymas, sentimentalus Vienuolio charakteris veikė rašytojo vaizduotę, kuriančią literatūrinius moterų paveikslus.

Suffering Madonna in Antanas Vienuolis' Prose

S u m m a r y

Living outside Lithuania at the beginning of the 20th century, young starting writer Antanas Vienuolis wrote his masterpiece – a short story “Paskenduolė” (1909), in which his longing for the native suffering country and recall of distressful stories of poor girls in his village shaped an outstanding image of the main character – Veronika, lively and symbolic quintessence of almost all forthcoming women characters in his prose. The article establishes three main types of womanhood in Vienuolis' prose: woman as a victim (mainly in short stories); woman as a hero, knowingly devoting herself as a patriot of her country (mainly in legends, historical novels, and plays), and, finally, woman as a constantly suffering creature (mainly in novels of today).

Key words: Antanas Vienuolis, genres, gender studies, literary trends, women in literature.
